

Oponentský posudek disertační práce

Název disertační práce: Vliv systémů řízení kvality na spokojenost žáků středních odborných škol

Autor: PhDr. Roman Liška

Téma kvality škol je stále živé a 30 let fungování demokracie v České republice postupně přineslo do popředí s tím spojená témata autonomie škol, zákaznický orientované přístupy škol zejména středních odborných, zájem nejen o výsledky vzdělávání, ale i spokojenost žáků s výukou a časem tráveným ve škole či v kontaktu se školou obecně. Víme z dřívějších výzkumů a spolupráce se školami (např. Michek, S. (2006). Příručka pro sebehodnocení poskytovatelů odborného vzdělávání, nebo Chvál, M. (2012). Školy na cestě ke kvalitě: systém podpory autoevaluace škol v ČR), že některé školy v České republice začaly využívat systémy managementu kvality, jako jsou EFQM, CAF, ISO:9001. Proto je velmi záslužné a aktuální, že se dr. Liška zaměřil ve své disertační práci na podrobnější zmapování užívání těchto systémů mezi středními školami v ČR v současnosti a navíc bylo jeho cílem zjistit, zda přítomnost těchto systémů ve škole může mít vliv na spokojenost žáků.

Disertační práce o rozsahu 138 stran (bez použitých zdrojů a příloh) je dělena na dvě hlavní kapitoly – teoretickou část (55 s.) a výzkumnou část (73 s.), které jsou logicky strukturovány do řady kapitol a podkapitol. V teoretické části se autor věnuje pojmům „kvalita ve vzdělávání“ a „spokojenosti žáků se školou“, uvádí přehled manažerských systémů řízení kvality a rozebírá limity a nejasnosti kolem nich. Výzkumná část je standardně uspořádána. Je představen a zdůvodněn výzkumný problém včetně výzkumných otázek a hypotéz, je popsán projekt výzkumu, jsou představeny dotazníky, jejich pilotáž, popis výzkumného vzorku a následuje podrobné zpracování výsledků výzkumu. Seznam použitých zdrojů obsahuje více než 300 titulů, z toho většinu v angličtině, některé i v němčině, francouzštině či španělštině. Práce je doplněna seznamy tabulek a grafů, nadstandardně i jmenným rejstříkem, součástí je i osm vhodně zvolených příloh (možná by jejich konkrétní uvedení v obsahu napomohlo i celkovému přehledu práce). Kompletně celá práce čítá 198 stran.

Nyní se vyjádřím k jednotlivým částem samostatně. Nejprve obecně a následně detailními méně podstatnými poznámkami, komentáři či otázkami.

Předností teoretické části je, že se autorovi podařilo zpracovat velké množství zdrojů včetně neanglických a některé zdroje autor získal i na základě osobního vyžádání (uvedeno na s. 67). Autor se snažil pracovat způsobem, jak se vytvářejí přehledové studie a realizovaný přístup jednoznačně popsal v kapitole 1 Teoreticko-metodologický rámec. Není však úplně zřejmé, zda byl tento přístup důsledně uplatněn ve všech následujících kapitolách teoretické části, nebo jen některých a jak. Tyto pochybnosti vyvstávají proto, že v metodologickém představení přehledové studie je uvedeno 42 článků, ale v teoretické části práce se pracuje zjevně s větším množstvím zdrojů.

Předností výzkumné části je několik: 1) Pečlivý a systematický přístup autora při plánování, realizaci výzkumu (např. pečlivě popsaná pilotáž dotazníků na 743 žácích) i při zpracování dat, 2) Získání ke spolupráci přijatelného počtu škol (5 se systémem řízení kvality+16 bez) umožňující dosažení cíle disertační práce a shromáždění velkého vzorku dat od žáků z těchto škol (2086+4368), 3) Zapojení i kvalitativního přístupu při charakteristice zkoumaných škol (kap. 11.3), který výzkumníkovi umožňuje hlubší vhled do získaných kvantitativních výsledků. V některých kapitolách zpracování výsledků působí až příliš detailně, ale autorovi se podařilo je shrnout v kapitole 13 (Shrnutí výsledků a diskuse).

Poznámky, komentáře či otázky dílčího charakteru:

V abstraktu práce jsou dílčí nepřesnosti: Formulace „Byla provedena experimentální, průzkumná a ex-post-faktografická studie“ je příliš obecná navozující různé představy o možném realizovaném výzkumu. Stálo by za to uvést, že byla použita „exploratorní faktorová analýza“. Jak se myslí „do šetření bylo zařazeno“ ve větě „Shromážděno bylo 7 179 dotazníků, do šetření bylo zařazeno 6 454 dotazníků od žáků a 21 od ředitelů.“ Asi se má na mysli, na jakém počtu byly provedeny statistické analýzy? Z textu abstraktu není úplně zřejmé, co jsou „hlavní“ a „kontrolní“ výzkumná skupina, resp. je možné to odhadnout až z poslední věty v daném odstavci.

Na s. 39 je nejasná formulace: „Koncepte Total Quality Managementu (TQM) vznikla ve dvacátých letech 20. století, kdy byly poprvé použity statistické metody pro kontrolu kvality produktu. Zrod koncepte TQM je spojen s kvalitativním hnutím vzniklým po druhé světové válce v Japonsku a USA.“ Je možné ji lépe objasnit?

Autor je v celé práci opatrný, aby neinterpretovat získané výsledky kauzálně. Přesto mu to uteklo na s. 73 nahoře při formulaci záměru výzkumu, přičemž bylo jasné, že zvoleným výzkumným designem není možné ke kauzalitě dospět.

Na s. 73 je též uvedeno: „Výsledky dotazníků jsou stabilní v čase a obecně reliabilní.“ Toto tvrzení není obecně pravdivé.

Co se rozumí tezí na s. 77: „S ohledem na předpokládaný počet škol zapojených do hlavního výzkumu (ať už s ohledem na množství využívaných modelů řízení kvality či návratnost dotazníků), se však tento postup analýzy dat jevil jako hypotetický, uplatnitelný v případném dalším navazujícím šetření.“

Ve formulaci na s. 96: „K porovnání průměrů, rozptylů a k výpočtu směrodatné odchylky byl využit statistický test T-test a pro obě nezávislé skupiny byla provedena jednorozměrná analýza rozptylu ANOVA s hladinou významnosti $p = 0,01$.“ jsou drobné nepřesnosti. T-test porovnává průměry, resp. střední hodnoty, rozptyly porovnává F-test, který zde není uveden a byl též použit. K takové nepřesnosti může dojít díky tomu, že SPSS nabízí výsledky F-testu pod analýzou pro t-test. ANOVA se nepoužívá pro porovnání dvou skupin, ale více skupin. Autor ji reálně použil pro porovnání všech škol souhrnně (s. 118 a jinde). Pokud se do ANOVA zahrnou jen dvě skupiny, poskytuje shodné výsledky s T-testem.

Obecně jsou autorovy interpretace výsledků adekvátní, přesné a výstižné. Výjimkou je na s. 100 nahoře: „Hodnota indexu činí 3,11, tudíž lze konstatovat, že celková spokojenost žáků sledovaných středních odborných škol je nadprůměrná.“ Co se zde myslí „průměrem“? Asi tak autor tvrdí na základě toho, že 3,11 je nad středem škály, který je 2,5. Nebo na s. 138 „...žáci škol, které nevyužívají systém řízení kvality, tuto otázku hodnotí lépe (3,62) než žáci škol využívající systém řízení (3,58)“ takové malé rozdíly de facto věcně rozdíly nejsou a nestojí za to je takto interpretovat.

Přehlednosti grafů 6 a 7, na s. 106 a 107 by prospělo, kdyby byly školy uspořádány do pořadí podle čísel.

Graf 15 na s. 120 obsahuje mnoho informací a již se stal nepřehledným.

Oproti tomu tabulka 19 na s. 129 je velice přehledná díky využití vhodné barevnosti vybraných buněk.

V textu na s. 130 nahoře není překvapivý fakt vysokých korelací celkového indexu s těmi dílčími, když položky vstupujících do dílčích indexů vstupují i do indexu celkového. Též je nepřesně uvedena souvislost výšky korelací s velikostí vzorku. Velikost vzorku nemá vliv na velikost korelačního koeficientu, na tu má vliv variabilita vzorku. Velikost vzorku má vliv na to, zda bude shledaná hodnota korelačního koeficientu statisticky významná (různá od 0) či nikoliv.

Tab. 20 též na s. 130 by se mohla zpřehlednit tím, že není třeba uvádět všude N a signifikanci, když jsou tyto hodnoty pro celou tabulku shodné. Stačí je uvést u názvu tabulky (N = ..) a poznámkou pod tabulkou.

Není jasné, kdy a kde byl použit jednovýběrový T-test, na který je poukázáno na s. 134 nahoře.

Kapitola 13.2 obsahuje dobré shrnutí hlavních zjištění a vyjádření k hypotéze H1. Není však jasná na s. 135 nahoře vazba mezi porovnáváním dvou skupin a výsledky ANOVA (viz poznámka v tomto posudku výše na adresu této analýzy).

Věta na s. 140 „Byl přeložen a ověřen dotazník k měření spokojenosti, který vykázal výborné parametry vnitřní konzistence a reliability“ obsahuje nepřesnost v tom, že vnitřní konzistence je jednou z možností odhadu reliability.

K Závěru na s. 142 mám podobnou výhradu k tezi stejné jako v abstraktu: „Byla provedena experimentální, průzkumná a ex-post-faktografická studie ...“ Jednalo se o deskriptivní výzkum, byť porovnával výsledky dvou skupin škol, ale pro experimentální design nebyla splněna řada podmínek.

Závěr

Několik kritických poznámek nemá zastřít vědecký přínos disertační práce jak v teoretické rovině, kdy autor vytěžil aktuální informace o uplatňování systémů řízení kvality z velkého množství zdrojů, tak v realizaci vlastního rozsáhlého a precizně provedeného empirického výzkumu mezi středními školami v ČR. Dr. Liškovi se jednoznačně podařilo splnit cíl práce a sice „prostřednictvím kvantitativního šetření vyhodnotit a porovnat dopad nejčastěji využívaných systémů řízení kvality na spokojenost žáků a jejich postojů ke škole“. Pokládám za vhodné, že autor doplnil bohaté kvantitativní výsledky kvalitativním popisem škol, ve kterých se uplatňuje nějaký ze sledovaných systémů řízení kvality. To, spolu s vlastním vysokým odborným vhledem do zkoumané problematiky, umožnilo dobré interpretace získaných výsledků. I přes velké množství údajů se v nich autor neztratil a své bádání výborně shrnul v kapitole 14 a vlastním Závěru práce. Pro praxi a její zlepšování nejsou užitečné jen empirické výsledky, ale i připravený a ověřený dotazník zjišťující spokojenost žáků se školou. Dotazník je adekvátní pro použití na středních odborných školách.

Po formální stránce je potřeba upozornit na to, že autor v úvodu odevzdané práce uvádí toto prohlášení „Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání stejného titulu.“ Podle opatření děkana OPAD 37/2017 je vyžadováno „prohlášení o originalitě vlastního textu“ (čl. 7, odst. 1, písm. b). Podle mého soudu v práci uvedené prohlášení daný požadavek nenaplnuje a je třeba uvést formulaci doporučenou v příloze k danému opatření a sice: „Prohlašuji, že jsem disertační práci na téma *Vliv systémů řízení kvality na spokojenost žáků středních odborných škol* vypracoval pod vedením školitele samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.“

Krom uvedeného formálního nedostatku snadno odstranitelného disertační práce splňuje požadavky kladené na tento typ prací a doporučuji ji k obhajobě.

V Praze dne 5.4.2021

PhDr. Martin Chvál, Ph.D.